

„SZERETETÉT KITERJESZTETTE A SZOMSZÉDOS NÉPEKRE ÉS SORSUKRA IS”

2022. március 30.

Bartók kárpátaljai-ukrajnai gyűjtéseit és koncertjeit idézi fel Dr. Vikárius László, a Zeneakadémia egyetemi tanára, a Zenetudományi Intézet Bartók Archívumának vezetője Bartók születésének 141. évfordulója alkalmából.

Bartók 1944-ben „Hungarian Music” vagyis „Magyar zene” címmel közölt angol nyelvű cikket. Ebben röviden kitért a Kodály és a maga zenéjének forrásai közötti alapvető különbségre: „Kodály szinte kizárólagosan a magyar paraszzenét tanulmányozta és használta fel forrásként, én viszont kiterjesztettem érdeklődésemet és szeretetemet a szomszédos kelet-európai népek zenei folklórára (...)”

Bartókot mind gyermekkorra, mind tudományossá fejlődött gyűjtőmunkája, mind zongoraművészként tett koncertturnéi a teljes régióhoz kötötték. Úgy tűnik, egész tevékenysége, s nem is csupán zenéjének forrásai révén mutatkozott meg érdeklődésének kiterjesztése a szomszédos kelet-európai népekre. Nagyszentmiklóstól Nagyváradon át Pozsonyig számos helyet említhetnénk, melyek korai éveinek majd koncertszerepléseinek, sőt nemegyszer népzenei gyűjtéseinek helyszíne, kiindulópontja lett.

Most az életrajzokban kevésbé hangsúlyosan szereplő vidékhez, Kárpátaljához és Ukrajnához fűződő viszonyát idézem föl a jelenleg zajló, valamennyiünket nyugtalanító tragikus események árnyékában emlékezve meg a zeneszerző, zongoraművész, népzene kutató Bartók születésének 141. évfordulóján.

Gyermekkorának színhelyei között ugyanis ott találjuk a kárpátaljai Nagyszőlőst is (a város neve ma Vinohradiv), ahol tehetséges gyermekként 11 évesen, 1892-ben szerepelt először nyilvános koncerten. 1921-ben írt önéletrajzába még ő maga is említésre méltónak érezte: „már kilencéves koromban kezdtem apró zongoradarabokat komponálni és 189[2]-ben Nagyszőlősen mint »zeneszerző« és »zongoraművész« a nyilvánosság előtt is felléptem (...)” (A „zeneszerző” és a „zongoraművész” idézőjelben szerepel nála.)

A néhány hónapos nagyszőlősi időszak is elegendő, hogy gyűjtései kapcsán visszatérjen ide. 1911 novemberében gyűjt a környéken, összesen öt faluban, Veresmarton, Száldoboson, Szeklencén, Dolhán, Lipcsemezőn. Így tudósított róla (ifjabb Bartók Béla idézi) az Ugocsa vármegye nevű helyi lap: „Bartók Béla nagynevű zeneművész Nagyszőlősre érkezett, hogy vidékünkön az

oroszl népdalt tanulmányozza." Ez az az orosz népdal, amit Bartók „rutén” névvel illet gyűjtései közt, s olykor levelezésében a „rutén (ukrán)” kiegészítővel magyaráz. Kétségtelen, hogy amikor a felhasznált négy rutén dallam egyikéből készült hegedűduót zongorára írta át, s beillesztette a Kis szvitbe, akkor ő is „Oroszos”-nak nevezte az eredetileg „Burleszk” címmel ellátott 16. duót. Ám a Duók között akad egy olyan rutén darab is, amelynek hiába keressük népzenei alapját: „Rutén kolomejka” címmel a 35. szám Bartók népzene-tudományi munkájában különösen fontos szerepet játszó típus-típust fogalmaz meg saját kitalálású témára. A gyűjtött s utáncöltött népdalok felhasználásánál is fontosabb azonban az a virtuóz hegedűdarab, melyet Szeklencén vett föl fonográfhengerre, s melyet hosszú, izgalmas epizódként épített be 2. hegedűrapszódijába.

Ukrajna – illetve ahogy leveleiben írta: „Ukránia” – Bartók egyetlen, 1929. januári szovjetunióbeli koncertturnéjának is fontos helyszíne volt. Első koncertjét Harkivban adta, s innen utazott tovább Odesszába. Élményeit így osztotta meg feleségével a szervezés nehézségeire is utalva: „Szóval így mulatoztunk itt egypár napig, állandó bizonytalanságban lebegve. De ettől eltekintve nagyon kedves emberek, elhalmoztak kottákkal, népdalkiadványokkal (van mit hazacipelnem). A koncert publikuma is nagyon lelkesnek mutatkozott a koncert végén, kiabálták, hogy: „bis, bis!” (= újra, újra) úgy hogy 3 ráadás volt.”

Rutén gyűjtését dallam- és szöveglejegyző füzetek őrzik, de valamennyi dallamból készült tisztázat is. Noha e viszonylag kis gyűjteményének megjelentetésére nem került sor, nyilvánvaló, hogy fontos közvetlen tapasztalatot jelentett, hiszen a rutén népzene sajátosságai újra meg újra felbukkannak Bartók tudományos írásaiban. S módszeresen foglalkozott az ukrán népdalkincs hozzáférhető kiadásaival is. Levelezése a Lembergben (akkor lengyelországi Lwów, ma pedig Lviv) élő zeneszerző, népzene-kutató Philaret Kolessával pontos képet adnak átfogó ismereteiről. Többszöri levélváltásukra 1935 és 1937 között került sor. Bartók már a Tudományos Akadémián végzett népdalrendszerelés kapcsán fordult hozzá. Először ajándékba küldte saját frissen megjelent kolinda-monográfiáját, közölte, mely ukrán gyűjtemények vannak meg neki, s tudakozódott, hogyan tudná megrendelni a számára hiányzó népzenei gyűjteményeket. Egyúttal jelezte, hogy ukrán-német vagy francia vagy angol szótárra is szüksége lenne. Volt ugyan már ukrán szótára, csak nem bizonyult elégségesnek 20 000-es szókinccsel. 1937. szeptemberi tudományos akadémiai jelentésében Voinovich Gézának, az MTA főtitkárának mindenestre már a szomszédnépi összehasonlításra részben rendezett anyagok között említi a „bolgár, szerb-horvát, tót, lengyel” mellett az ukránt is.

Bartók életrajzában tehát Kárpátalja, majd Ukrajna is szerepet játszott. Gyűjtőként, zeneszerzőként, majd koncertező zongoraművészként is megfordult ott. Még egy oldalról beigazolódik, aminek bizonyítása aligha szükséges, hogy ő valóban kiterjesztette érdeklődését és szeretetét a

szomszédos kelet-európai népek zenei folklórája, de nemcsak a folklóra,
magukra a népekre és sorsukra is.

Vikárus László